

УДК 343.2

І.Й. БОЙКО

*Ігор Йосипович Бойко, доктор юридичних наук,
професор, завідувач кафедри Львівського національного
університету імені Івана Франка*

ВОЛОДИМИР СЕМЕНОВИЧ КУЛЬЧИЦЬКИЙ – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ-ПРАВОЗНАВЕЦЬ В ГАЛУЗІ ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИК ЛЬВІВСЬКОЇ ІСТОРИКО-ПРАВОВОЇ ШКОЛИ

В історії національної юридичної науки є багато особистостей, які належать до когорти видатних українських правознавців ХХ століття. У цьому контексті значний інтерес становить наукова діяльність Володимира Семеновича Кульчицького – відомого вченого у галузі історії держави та права України, талановитого організатора української юридичної науки, ініціатора нових фундаментальних пошуків та ще й Людини з великої літери.

Ім'я В.С. Кульчицького відоме не лише вченому світу, а й широкій громадськості як ім'я людини високої культури, глибокої ерудованості, надзвичайної простоти і людяності, справжнього інтелігента, патріота свого народу. За фахом правознавець, він майже 60 років розкривав таємниці української історії права і держави, виховував молоде покоління юристів, був організатором академічної юридичної науки, навчального процесу, видавничої справи, ініціатором багатьох культурних заходів.

Володимир Кульчицький був видатним представником української академічної юридичної науки другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Це унікальна постать: основоположник Львівської історико-правової дослідницької школи, доктор юридичних наук, професор, заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, талановитий педагог та чуйний вихователь студентської молоді, істинний інтелігент, взірець учителя для всього покоління українських науковців, освітян та державних діячів.

Відомий вчений-правознавець Володимир Семенович Кульчицький народився 28 грудня 1919 р. у селі Кульчиці Самбірського району Львівської області в селянській сім'ї. Його життєвий і творчий шлях припав на ХХ ст. – складний період історії нашої країни. Сім'я Кульчицьких мала п'ятеро дітей: Дмитра, Омеляна, Володимира, Мар'яна і Анну. Батько – Семен Дмитрович був хліборобом, користувався високим авторитетом, за що громада села Кульчиці неодноразово обирала його війтом села, тому перші життєві враження про добро і зло, правду і кривду, щастя і горе Володимир отримав від батьків, котрі заклали йому християнські цінності добра, правди, справедливості, милосердя, які він проніс через усе своє життя.

Дитинство Володимир провів у рідному селі, де 1930 р. закінчив початкову школу. У 1931 р. виступив до Самбірської гімназії імені Адама Міцкевича, яку у травні 1939 р. успішно закінчив. У Самборі, де більшість населення становили українці, крім поляків проживали ще євреї, німці, отже, молодий Кульчицький, спілкуючись з ними, пізнав їхню ментальність, звичаї, мову, що у майбутньому дуже йому допомогло. У гімназії Володимир вчився добре. Улюбленими його предметами були історія, література, іноземні мови. У вільний від навчання час охоче мандрував околицями міста, відвідував історичні та культурні місця¹.

Після закінчення гімназії у 1939 р. вступив на перший курс юридичного факультету Львівського університету, що тоді називався університетом імені короля Яна Казимира ще у складі Польщі. Старанно відвідував лекції й практичні заняття відомих вчених-правників. У той час на 17 кафедрах юридичного факультету працювали знані професори ще з часів Австро-Угорщини, а також молоді вчені. Серед них – професор цивільного права Р. Лоншан де Бар'є – останній ректор Львівського університету польського періоду, в 1939–1941 рр. працював у радянському Львівському університеті, а в липні 1941 р. разом із великою групою львівських учених був розстріляний гітлерівцями у Львові.

Приєднання у 1939 р. західноукраїнських земель до Радянської України відкрило нову сторінку в історії Львівського університету і його юридичного факультету. У діяльності університету відбулися значні зміни. Новим змістом наповнилися навчальний і науковий процеси, а 1 грудня 1939 р. університет був переймено-

ваний у Львівській державній університет. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 8 січня 1940 р. йому було присвоєно ім'я Івана Франка.

Перший навчальний рік на юридичному факультеті Львівського державного університету радянської доби розпочався 15 січня 1940 року. Йому передувала короткочасна, але напружена праця адміністрації університету та факультету, його професорсько-викладацького складу, спрямована на підготовку нового навчального плану, наповнення навчально-виховного й наукового процесів новим змістом. Адже навчальний план юридичного факультету дорадянського періоду відповідав завданням підготовки кадрів переважно для державного апарату Польщі, передбачаючи навчання студентів передусім на догмах тих галузей, які мали практичне значення для повсякденної діяльності чиновника державної установи. Новий навчальний план, опанування якого було розраховане на чотири роки, передбачав вивчення не лише галузевих юридичних дисциплін, а й мовну підготовку, низку соціально-політичних та економічних дисциплін.

У процесі організації навчання та підготовки спеціалістів-юристів у Львівському університеті у той час, коли вчився В.С. Кульчицький, надавали колективи юридичного факультету Київського університету, Харківського, Московського та Свердловського юридичних інститутів, Інституту держави та права АН СРСР. Вони надсилали навчальну літературу, а також відряджали викладачів для читання лекцій студентам юридичного факультету Львівського університету. На початку 1940 р. під час навчання на факультеті В.С. Кульчицький слухав лекції професорів московських юридичних вузів і наукових інститутів, зокрема М.А. Аржанова, С.С. Кравчука, К.А. Мокичева, М.О. Чельцов-Бebutova, Б.С. Маньковського. На постійну роботу з Харкова прибув П.О. Недбайло, який тоді ж став деканом юридичного факультету Львівського університету. Дуже дієво допомагав у організації навчального процесу на факультеті в цей період професор Харківського юридичного інституту С.Л. Фукс, який справив значний вплив на майбутнього науковця В.С. Кульчицького. С.Л. Фукс вперше прочитав для студентів курс історії держави та права СРСР.

В.С. Кульчицький слухав лекції професорів, котрі працювали тут у дорадянський період. Серед них – професор П.Б. Домбковський, який став першим деканом юридичного факультету (в 1939 р., а потім у 1944–1945 рр.) радянського Львівського університету і до 1950 р. очолював кафедру історії держави і права. Цивільне право викладали професори Маврикій Алерганд і Роман Лоншан де Бар'є, а кримінальне – професор Юліуш Макаревич. До підготовки молодих кадрів юристів у цей період залучали також відомих прогресивних польських вчених-юристів: К. Коранія (згодом – професора Варшавського університету, члена Польської Академії наук), К. Пшебиловського (в майбутньому – професора Краківського університету), С. Розмаріна (пізніше – члена-кореспондента Польської Академії наук, професора Варшавського університету), С. Ерліха (згодом – професора Варшавського університету) та ін. Поповнилися відразу ж викладацькі кадри факультету і представниками місцевої української інтелігенції, які не могли працювати в університеті за Речі Посполитої. Серед них були останній ректор Таємного українського університету у Львові Є.В. Давидяк, а також учені: М.К. Топольський, О.П. Луців, В.І. Калинович та ін.

В. Кульчицький згадує, що найбільший вплив на нього мав професор Пшемислав Домбковський, який цікаво читав історію права та історію державного устрою. Надзвичайно ерудований науковець і чудовий лектор, П. Домбковський був популярним серед студентів юридичного факультету. Під його керівництвом В. Кульчицький, який вирізнявся серед інших студентів знанням іноземних мов, старанністю й сумлінністю, написав перші історико-правові праці. Однак навчання на юридичному факультеті перервала радянсько-німецька війна, і Володимир закінчив другий курс у 1941 році. Вже 30 червня 1941 р. гітлерівські війська вступили у Львів. У перші ж дні окупації почалися арешти і розстріли вчених Львівського університету. Нацисти розстріляли 11 професорів і 9 доцентів Львівського університету, в тому числі відомих учених юридичного факультету, професорів Романа Лоншана де Бер'є та Маврикія Алерганда. Львівському університету було завдано величезної матеріальної шкоди. Приміщення юридичного факультету використовувалися фашистами під казарму. Кабінети, навчальне обладнання, кафедральні бібліотеки було повністю зруйновано, знищено або використано для опалення кімнат.

18 серпня 1944 р., Володимира Кульчицького мобілізували до лав Радянської Армії. Він брав участь у боях з німецькими військами, а 23 вересня того ж року був тяжко поранений і демобілізований. Бойові та професійні заслуги В.С. Кульчицького відзначено орденом Вітчизняної війни I ступеня, 11 медалями і нагрудним знаком Державного комітету СРСР з народної освіти «За відмінні успіхи в праці».

Після війни Володимир Кульчицький продовжив навчання на третьому курсі денної форми навчання юридичного факультету Львівського державного університету, і закінчив його 1948 року. У той час прийом на денне навчання не перевищував 40–50 студентів. За перші післявоєнні п'ять років (1945–1949 рр.) було підготовлено лише 205 випускників юридичного факультету, в тому числі – В.С. Кульчицького.

У 1948 р. В.С. Кульчицький вступив до аспірантури по кафедрі історії та теорії держави і права Львівського державного університету, яку закінчив у 1951 році. Після цього був зарахований викладачем, згодом – старшим викладачем на цю само кафедру.

У 1950 р. В.С. Кульчицький приступив до наукового дослідження особливостей правового статусу західноукраїнських земель у складі іноземних держав. В.С. Кульчицький 19 квітня 1954 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Галицький сейм в системі колоніального апарату Австро-Угорщини». Захист відбувся на юридичному факультеті Московського університету імені М.В. Ломоносова. Рішенням Вченої ради цього університету Володимирові Семеновичу Кульчицькому присуджено науковий ступінь кандидата юридичних наук. З 1954 до 1957 рр. його обирали народ-

ним засідателем народного суду 3-ї ділянки колишнього Ленінського району м. Львова. Рішенням Вищої атестаційної комісії В.С. Кульчицькому 4 лютого 1956 р. присвоєно вчене звання доцента кафедри історії та теорії держави і права².

У 1970 р. В.С. Кульчицький захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Політичний апарат колоніального управління Східною Галичиною (друга половина XIX – початок XX ст.)». Захист відбувся в Інституті держави та права Академії наук УРСР. Рішенням Вищої атестаційної комісії від 9 квітня 1971 р. В.С. Кульчицькому присуджено науковий ступінь доктора юридичних наук, а 9 лютого 1973 р. присвоєно вчене звання професора кафедри історії та теорії держави і права.

З проголошенням державної незалежності України почався активний розвиток та діяльність наукової історико-правової школи Львівського університету імені Івана Франка, яку очолив один із найвідоміших та авторитетніших у той час українських вчених-правників у галузі історії держави і права, доктор юридичних наук, професор Володимир Семенович Кульчицький. Школа розвивалася у двох напрямках: один, з історії української державності і права, координував професор В.С. Кульчицький, а другий, з історії державності і права зарубіжних країн, – професор Б.Й. Тищик.

У рамках цієї школи вперше в історії України на юридичному факультеті Львівського університету розпочалося вивчення об'єктивної історії держави і права України від найдавніших часів, а не з 1917 р. як це було прийнято за період існування радянської влади. Професор В.С. Кульчицький разом з колегами розпочав активну роботу щодо дослідження проблем зародження і подальшої еволюції українських державно-правових інститутів, вивчення національної, державно-правової традиції українського народу; виявлення основних причин та наслідків виникнення, розвитку й ліквідації окремих державно-правових систем, аналізу взаємозв'язків державних структур і правових інститутів; поглиблення аналізу актуальних проблем історії українського права, дослідження найвизначніших пам'яток українського права тощо.

Авторитет професора В.С. Кульчицького як основоположника наукової історико-правової школи Львівського університету імені Івана Франка визначався його значними науковими досягненнями. У 1954 р. В.С. Кульчицький успішно захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Галицький сейм у системі колоніального апарату Австро-Угорщини». Науковим керівником під час роботи над кандидатською дисертацією був відомий професор П. Домбковський (помер у 1950 р., до того як дисертація була захищена), який був учнем професора О. Бальцера. У 1970 р. В.С. Кульчицький успішно захистив докторську дисертацію на тему: «Політичний апарат колоніального управління Східною Галичиною (друга половина XIX – початок XX ст.)». Докторська дисертація складалась із двох томів, обсягом біля 400 сторінок кожен. Високий науковий рівень даного дисертаційного дослідження викликає схвалення і серед багатьох сучасних дослідників³.

Професор В.С. Кульчицький був також автором значної кількості наукових статей, які є не лише джерелом вивчення історії держави і права, а й також історії української правової думки. Він був одним із перших істориків права, хто ґрунтовно вивчав особливості державного ладу і правового статусу Галичини у складі Австрії та Австро-Угорщини. Значний науковий інтерес викликають також опубліковані вченим навчальні посібники – «Державний лад і право Галичини (в другій половині XIX – початку XX ст.)» (1966 р.), а також виданий в 2002 р. у співавторстві «Апарат управління Галичиною в складі Австро-Угорщини». У своїх працях автор розглядав не лише правові питання, а й соціальні, економічні та політичні проблеми, соціально-правовий статус населення Галицького краю після приєднання його до Австрійської імперії. Саме тому праці професора В.С. Кульчицького є надзвичайно цінним матеріалом, підґрунтям для подальшого поглибленого дослідження австрійських конституцій та особливостей їхнього застосування у Галичині. У більшості радянських та українських підручників з історії держави і права розділи, що стосуються правового статусу Галичини у складі Австрії та Австро-Угорщини, було написано професором В.С. Кульчицьким. Він був автором або співавтором близько 500 наукових і науково-популярних праць, зокрема 20 колективних монографій і 10 вузівських підручників: «Юридична наука і освіта на Україні» (Київ, 1992 р.), «Історія держави і права України» (Львів, 1996 р.); «Правознавство» (Львів, 1994 р.); «З історії української державності» (Львів, 1992 р.); «Державний лад і право в Галичині в другій половині XIX – на початку XX ст.» (Львів, 1966 р.); «Входження Галичини, Північної Буковини та Закарпаття до складу України (1939–1945 рр.)» (Дрогобич, 1995 р.); «Історія держави і права України. Академічний курс у 2-х томах» (Київ, 2000 р.), «Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Історія» (Івано-Франківськ, 2001 р.); «Довідник з історії України» (Київ, 2001 р.), «Апарат управління Галичиною в складі Австро-Угорщини» (Львів, 2002 р.); монографія «Галицько-Волинська держава (1199–1349 рр.)» (Львів: Біблос, 2006 р.); «Генезис та еволюція української конституції» (Львів, 2006 р.); «Історія держави і права України. Академічний курс», реком. МОН України (Київ, 2008 р.) та ін. Професор В.С. Кульчицький був одним із українських вчених-правників, які друкували свої наукові праці у журналі «Український календар», що видавався у Варшаві етнічними українцями після операції «Вісла».

Найбільшим науковим досягненням професора В.С. Кульчицького було визнання науковою громадськістю здобутків Львівської історико-правової школи, яку він очолював. Саме під його керівництвом історико-правова школа починає свій новий виток – проводяться нові дослідження з історії українського права, яким професор присвятив усе своє життя й понад 60 років праці в Університеті та формується нова наукова школа – школа історії українського права, основоположником якої є професор В.С. Кульчицький.

Адже саме професор В.С. Кульчицький ще у радянський період формував у студентів патріотизм, прищеплював їм любов до рідної мови, до українських традицій, знайомив студентів юридичного факультету з

такими видатними пам'ятками українського права, як «Права, за якими судиться малоросійський народ», «Екстракт малоросійських прав», «Зібрання малоросійських прав», «Суд і розправа в правах малоросійських», формуючи правову свідомість українського юриста Львівського університету. Професор В.С. Кульчицький був одним із небагатьох викладачів на юридичному факультеті Львівського університету, які у часи радянської влади читали лекції і проводили семінарські заняття українською мовою.

Саме професор В.С. Кульчицький після проголошення України незалежною державою став автором перших в Україні підручників з історії держави і права нашої країни, на яких виховувалось не одне покоління сучасних правників і патріотів. Схема й періодизація, методологічні підходи викладання української історії права і держави, закладені Володимиром Семеновичем Кульчицьким, стали основою для викладання навчального курсу «Історії держави і права України» та нею послуговуються в усіх навчальних закладах України і донині.

Під керівництвом професора В.С. Кульчицького було виховано нове покоління українських науковців, дослідників українського права, патріотів нашої Батьківщини. Як науковий керівник або консультант Володимир Семенович безпосередньо сприяв підготовці й захисту докторських дисертацій О.Д. Святоцького, М.М. Кобилецького, І.Й. Бойка, а також кандидатських дисертацій О.І. Мінаєва, Т.В. Фецича, О.Д. Святоцького, М.В. Кравчука, Я.М. Пігача, Л.Т. Присташ, І.С. Лісної, М.М. Кобилецького, І.Й. Бойка, І.М. Паньонка, О.І. Мікули, І.Ю. Настасяк, О.М. Юхимюк, Я.І. Хом'яка, О.О. Сидорчука, О.Я. Паславської, Н.Ю. Панича, В.О. Святоцької. Чимало цих здобувачів під час навчання на юридичному факультеті Львівського університету працювали у студентському науковому гуртку з історії держави та права України, яким упродовж 60 років опікувався В.С. Кульчицький.

У новітній період незалежності України під керівництвом професора В.С. Кульчицького в рамках наукової історико-правової школи Львівського університету імені Івана Франка розроблено концепції етапів розвитку української держави і права, походження української державності та права, проводяться дослідження основних галузей та інститутів українського права в їхньому історичному розвитку, аналізуються причини здійснення і сутність кодифікацій українського права упродовж історичного розвитку.

У 1992 р. Володимира Семеновича Кульчицького обрано членом-кореспондентом Академії правових наук України. Вчений володів, окрім рідної української, польською, німецькою, російською мовами. Плідно займався науковою та навчально-методичною роботою. Професор досліджував здебільшого проблеми державно-правового розвитку західноукраїнських земель у різні періоди їхнього розвитку, зокрема в часи австрійського, польського панування, а також у період становлення української державності. Активно займався проблемами українсько-вірменських політично-правових взаємин, державно-правового розвитку Молдови тощо.

Професор В.С. Кульчицький був членом Наукової ради юридичного журналу «Право України» (м. Київ), членом спеціалізованої вченої ради Д 35.05.03 у Львівському національному університеті імені Івана Франка.

У липні 1999 р. професору Володимирові Семеновичу Кульчицькому за особистий внесок у розвиток дружніх взаємин між народами та зміцнення міжнародного авторитету України присвоєно почесне звання «Народний посол України». У жовтні цього ж року він удостоєний Почесної відзнаки лауреата Всеукраїнського конкурсу на краще професійне звання «Юрист року» з номінації наукового співробітника за підсумками 1999 року.

У грудні 1999 р. Указом Президента України В. С. Кульчицькому присвоєно почесне звання «Заслужений юрист України».

10 жовтня 2001 р. Вчена рада Львівського університету імені Івана Франка присвоїла В.С. Кульчицькому почесне звання Заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка за особливі заслуги в розвитку науки й освіти, підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації, довголітню науково-педагогічну та громадську діяльність в Львівському університеті.

В.С. Кульчицький помер 23 липня 2009 р. і був похований у Львові на Личаківському кладовищі.

Принциповість і порядність, широка ерудованість та відданість науці, сумлінне ставлення до виконання своїх громадських і службових обов'язків, душевна теплота й чуйність здобули Володимирові Семеновичу Кульчицькому високий авторитет і глибоку повагу колег, студентів та керівного складу Львівського національного університету імені Івана Франка, де вчений безперервно працював понад 60 років. Жоден студент, доцент, професор, котрі зверталися до Володимира Семеновича Кульчицького за порадою, не залишалися поза його увагою, завжди отримували належні консультації чи рекомендації.

Володимир Семенович Кульчицький своєю самовідданістю до роботи, чесністю і порядністю надихав колектив. Він і сьогодні залишається прикладом для тих, хто його знав. Професор В.С. Кульчицький залишив значну теоретичну спадщину та плеяду підготовлених учнів – докторів і кандидатів юридичних наук, а також світлу пам'ять про себе.

¹ Бойко І.Й. Життєвий і творчий шлях професора В.С. Кульчицького (1919–2009 рр.) / І.Й. Бойко // Вісник Львів. ун-ту. – 2011. – Вип. 53. – С. 45–49. – (Серія «Юридична»).

² Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1661–2016): моногр. / за заг. ред. професорів В.М. Бурдіна, В.Т. Нора та І.Й. Бойка. – Львів. Нац. ун-т ім. І. Франка, 2016. – С. 57.

³ Усенко І.Б. Матеріали захисту докторської дисертації В.С. Кульчицького як джерело з історії української юридичної науки / І.Б. Усенко // Матеріали XXIV Міжнародної історико-правової конференції «Наукова спадщина професора В.С. Куль-

чицького і сучасність» (м. Львів, 28 квітня – 4 травня 2011 р.) / ред. колегія: А.М. Бойко (голова), І.Б. Усенко (заступник голови), М.М. Бедрій, С.В. Ромінський. – Л.: Видавн. Центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – С. 20–26.

Резюме

Бойко І.Й. Володимир Семенович Кульчицький – видатний український вчений-правознавець в галузі історії держави і права України та основоположник Львівської історико-правової школи.

Проаналізовано життєвий і творчий шлях В.С. Кульчицького – видатного українського вченого-правознавця в галузі історії держави і права України. Значну увагу зосереджено на діяльності професора В.С. Кульчицького як основоположника Львівської історико-правової школи.

Ключові слова: вчений-правознавець, історія держави і права України, Львівська історико-правова школа, юридичний факультет, Львівський університет.

Резюме

Бойко И.И. Владимир Семенович Кульчицкий – выдающийся украинский ученый-правовед в области истории государства и права Украины и основоположник Львовской историко-правовой школы.

Проанализированы жизненный и творческий путь В.С. Кульчицкого – выдающегося украинского ученого-правоведа в области истории государства и права Украины. Значительное внимание уделяется деятельности профессора В.С. Кульчицкого как основоположника Львовской историко-правовой школы.

Ключевые слова: ученый-правовед, история государства и права Украины, Львовская историко-правовая школа, юридический факультет, Львовский университет.

Summary

Boyko I. Volodymyr Semyonovych Kulchytskyi is a prominent Ukrainian scientist in the field of the history of state and law of Ukraine and the founder of the Lviv Historical and Legal School.

Analyzed the life and career of Kulchitsky V.S., an outstanding Ukrainian scientist-scholar in the field of history of state and law of Ukraine. Considerable attention is focused on activities of Professor Kulchitsky V.S. as the founder of the Lviv historical-legal school.

Key words: legal scholar, the history of state and law of Ukraine, Lviv historical school of law, faculty of law, Lviv University.